

Андрій Сергійович Бойко-Гагарін
(Україна)

ПОЛЬСЬКІ ВІДЗНАКИ КОРОЛІВСЬКИХ СУДДІВ В КОЛЕКЦІЇ НМІУ

Фондова збірка НМІУ нараховує більше 1 мільйона одиниць зберігання, серед яких сектором нумізматики, фалеристики, медальєрики та боністики зберігається і вивчається близько 120 тис. пам'яток: монет, настільних медалей, паперових грошей, цінних паперів, печаток, торгового інвентарю, жетонів та багато іншого. В тому числі наявні у колекції близько 12,5 тис. орденів, пам'ятних відзнак та значків. Серед групи фалеристики на окрему увагу заслуговують відзнаки та патріотичні біджі, передані із Центрального історичного архіву УРСР, що належали до колекції Музею визвольної боротьби України у Празі та Українського вільного університету у Празі (також зустрічається поширений у назві “штамп” – Український буржуазний університет у Празі. Музей визвольної боротьби України у Празі існував з 1925 по 1948 роки. До зібрання НМІУ було передано унікальну колекцію, зібрану у 1920-1930-ті роки, що нараховує близько 1700 пам'ятних відзнак, які репрезентують події української, польської, білоруської, австрійської та російської історії, відображають політичні, релігійні¹, соціальні та військові події кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. Колектив музею визвольної боротьби спрямовував вагомі зусилля на збір та збереження пам'яток з історії Української Революції 1917-1921 років. Колекція музею до початку Другої світової війни нараховувала більше 1 мільйона одиниць зберігання, що знаходились у власній будівлі. Внаслідок бомбардування Праги військово-повітряними силами США 14 лютого 1945 року частина колекції була знищена та суттєво пошкоджена. Пізніше вцілілі колекції були вивезені до СРСР, а музей у Празі було розформовано та зачинено. Показово, що всі відзнаки із колекції фалеристики, отримані НМІУ, були прийняті під одним загальним інвентарним номером МДМ-1431 та умовно прозвані як “Празька колекція”. До загального інвентарного номеру значно пізніше було присвоєно додаткові окремі номери до кожного знаку. Це свідчить про таємність вивезення колекцій до СРСР, а відсутність тривалий час детальних описів та процесу вивчення колекції спричинена необхідністю зберегти її від знищення, адже в її складі містяться заборонені та переслідувані за Радянської доби матеріали. Збережені пам'ятки широко демонструють процеси національно-визвольної боротьби народів, колись силоміць приєднаних під владу могутніх монархічних імперій – Російської та Австро-Угорської².

5 листопада 1916 року губернаторами німецькими та австро-угорськими було проголошено утворення Королівства Польського, що оголошено із Сандомирського палацу. Проголошення Акту викликало незгоду у Антанти, а також російського імператора Миколи II. Регенційна рада королівства Польського стала найвищим

1. Бойко-Гагарін А.С. Релігійні мотиви польських патріотичних відзнак 1914-1939 рр. Матеріали П'ятнадцятої міжнародної наукової конференції «Церква – Наука – Суспільство: питання взаємодії» (м. Київ, 29 травня – 3 червня). Київ, 2017. С. 181-183.
2. Бойко-Гагарін А.С. Відзнаки українських спортивних організації кінця ХІХ – початку ХХ ст. у колекції Національного музею історії України. Науковий вісник Національного музею історії України. Випуск 3. Київ, 2018. С. 231-238.

органом влади у Королівстві Польським. Регенційна рада була сформована згідно рескриптів влади Німеччини та Австро-Угорщини, які здійснювали окупаційну політику у Польщі. Номінально Регенційна Рада була найвищим виконавчим органом у Королівстві Польським від імені регента, але фактично не володіла широкою компетенцією, маючи вплив лише на справи у сфері сільського господарства, освіти, – польські землі було окуповано. Надання Німеччиною незалежності і власної державності Польщі у 1916 році було спрямовано на залучення польських сил у військові дії згідно інтересів Німеччини з подальшим перетворенням польських земель на німецьку провінцію. Але проголошення Регентського королівства Польського було сприйняте переважною більшістю населення як своєрідне досягнення незалежності, як засвідчили патріотичні відзнаки того часу – відродження Польщі.

1 вересня 1917 року судові функції почали виконувати Польські Королівські суди, що діяли від імені Польської Корони. Відродження системи судочинства міністром юстиції Станіславом Буковицьким було відзначено вагомою історичною датою, адже власна судочинна система була відроджена у Польщі з часів початку російського володарювання з 1795 року³. Цій події присвячено пам'ятну відзнаку⁴ (Рис. 1), яку, імовірно, було виготовлено після проголошення утворення Судів Королівсько-Польських, – у кінці 1917 року майстерню Вікентія Вишневського та Граціяна Віндиги у Варшаві.

Знак прямокутної форми. На лицьовій стороні знаку в центрі зображено герб Польщі – Орел у круговому лавровому вінку, перед ним Феміда із мечем, опущеним до землі, нижче зображено кам'яну скелю та монограму виробника **W. Wisniewski**, вище напис: **SADY KROLEWSKO-POLSKIE 1917 I/IX**, що в перекладі означає «Суди королівські польські» та вказує на дату їх заснування. Зворотня сторона: не містить зображень і написів. Кріплення у вигляді вушка у верхній частині знаку із саморобною голкою.

Патріотичні відзнаки майстерні Вікентія Вишневського можуть бути легко ідентифіковані по нанесеним на них позначках виробника: написом **W.S. WISNIEWSKI**, скороченої монограми **WW**, або клейм на зворотній стороні знаків **WISNIEWSKI**. Знаки граверні можуть бути також комбінованими, нанесеними рельєфно, будучи попередньо гравірованими на робочому штемпелі, а також і нанесеними у вигляді контрамарки на зворотній гладкій стороні знаків⁵.

3. Jastrzębski R. O stu latach sądu Najwyższego (1917–2017). *Palestra*. № 4. 2017. S. 70.

4. Stela W. *Polskie odznaki honorowe i pamiatkowe 1914-1918&1918-1921 (wojny o granice panstwa)*. Warszawa, 2001. S. 209.

5. Boiko-Haharin A. Engraving workshop by Wincenty Stefan Wisniewski and Gracjan Windyga in Warsaw: the beginning of activity and patriotic badges. (Abstract). The programme and abstracts of papers of the international numismatic conference «Numismatica Centroeuropea III», Bystrzyca Kłodzka, 17-20.09.2018, Wrocław, 2018. S. 12-15.

Рис. 1. Знак в честь утворення Судів
Королівсько-Польських. Кінець 1917 року.
Інв. № МДМ-1431-224.
Фото – Андрій Бойко-Гагарін.

Із започаткуванням такого важливого елементу в системі юстиції як суди, виникла потреба у виготовленні також знаків, які б носили судді. Такі знаки було виготовлено варшавським гравером Станіславом Ліпчинським⁶. Наведемо опис відзнаки. Всі знаки овальної форми. Лицьова сторона в центрі знаку має зображення гербу Польщі – Орла, нижче прямокутний щит із написом у два рядки: **SADY / KROLEWSKO – POLSKIE**. Край знаку прикрашено вінком з дубового листа. Зворотня сторона: не містить зображень і написів. Кріплення у більшості знаків у вигляді припаяної до зворотної сторони голки. Відмінними є знаки, повністю розфарбованими емаллями: герб Польщі виконаний у вигляді накладки, кріплення у вигляді гайки, що закріплює знак за допомогою штифта.

Гайка круглої форми із написом: **S. Lipczynski / Graveur / Varsovie / 149 Marszalkowska**, що вказує на виробника та адресу його граверні. Середній розмір знаків 74/62 мм, матеріал виготовлення – томпак.

Відомим польським фалеристом Здзіславом Савіцьки опубліковано глибоке дослідження відзнак польських служб та державних органів, де подано класифікацію відзнак Судів Королівсько-Польських, розрізняючи їх за кольорами емалі, нанесених на тіло орла, його крила, вінки з дубового листа, рамку в нижній частині знаку та поле між орлом та вінком⁷. Також дослідник наводить зображення такого знаку із масивною стрічкою, що виконана у вигляді ланцюгу із почергово вставленими аналогічними знаками меншого розміру та ланки із зображенням корони у круговому обідку⁸. Це знаки із:

1. орел білого кольору, фон між крилами та вінком червоного, табличка з білими емаллями, вінки сірого кольору;

2. орел білого кольору, фон між крилами та вінком червоного, табличка з білими емаллями, вінки жовтого кольору (позолочений);

6. Stela W. Polskie odznaki honorowe i pamiatkowe 1914-1918&1918-1921 (wojny o granice panstwa). Warszawa, 2001. S. 29, № 5.10
7. Sawicki Z. Znaki funkcyjne urzednikow, sluzb I strazy na ziemiach polskich XIX – XX w. Warszawa, 2015. S. 170.
8. Sawicki Z. Znaki funkcyjne urzednikow, sluzb I strazy na ziemiach polskich XIX – XX w. Warszawa, 2015. S. 171.

3. орел білого кольору, фон між крилами та вінком чорного, табличка з білими емалями, вінок жовтого кольору (позолочений) – Апеляційний суд.

У 1918 році знаки Судів Королівсько-Польських були спрощені у виконанні, емалі на поле не наносились, ношення здійснювалось на ланцюгу, аналогічно 1917 року, збільшуючи відстань між ланками за рахунок малих ланцюжків. Відомі різновиди цього знаку у жовтому та коричневому металі із зеленим кольором таблички у нижній частині знаку. Частина знаків 1918 року із порожньою частиною між крилами орла та вінком.

Також відомі знаки як 1917, так і 1918 року, збережені із прикрасою у вигляді розетки із різнокольорової тканини.

В колекції НМІУ збережено 7 таких знаків (два однакових), виконаних із певними відмінностями один від одного. Три знаки містять зображення, де орел білого кольору, фон між крилами та вінком червоного, табличка з білими емалями, вінок жовтого кольору (позолочений), оригінальна фабрична гайка (Рис. 2). Емалі холодні, частково втрачені, на полі знаку присутні залишки покриття. Відомий також аналогічний знак із кріпленням у вигляді голки (Рис. 3). Обидва знаки виготовлені методом карбування (штампування).

Збережено знак із аналогічними кольорами, де орел виконаний у вигляді накладки, що закріплено до основної частини знаку трьома металевими штифтами (Рис. 4). Цікаво, що оригінальна закрутка цього знаку втрачена, натомість присутня саморобна гайка, виготовлена із монети Російської імперії номіналом 1 копійка, рік карбування якої неможливо встановити через незадовільний стан збереження монети. Для зручності використання до монети припаяні два вушка. Подібні випадки із застосуванням монет в якості кріплень нами вже були досліджені на знаках дивізії «Підляшцзя»⁹. Відмінними від попереднього знаку також у тому, що на його поле нанесено гарячі емалі, а основа знаку виготовлення методом лиття.

Рис. 2. Знак судді.
Кінець 1917 року.
Інв. № МДМ-1431-1203.
Фото – Дмитро
Клочко.

9. Бойко-Гагарін А. Монети як кріплення до відзнак Польської Республіки. Нумізматика і Фалеристика. № 1 (85). Київ, 2018. С. 27.

*Рис. 3. Знак судді. Кінець 1917 року.
Інв. № МДМ-1431-1207.
Фото – Дмитро Клочко.*

*Рис. 4. Знак судді. Кінець 1917 року.
Інв. № МДМ-1431-1202.
Фото – Дмитро Клочко.*

Знак із білого металу без нанесених на поле жодної деталі малюнку поля емалей також збережено у колекції музею (Рис. 5). Цікавість зазначеного знаку в тому, що його виготовлено з металу білого кольору, на відміну від описаних Здзіславом Савіцьки декількох варіантів у виконанні з коричневого металу.

Серед відзнак 1918 року, що збережено у колекції НМІУ нам також вдалось виявити певні особливості від раніше опублікованих у Польщі аналогів. Подібний до наявного в колекції НМІУ знак сірого кольору із нанесеними зеленими емалями на поле таблички та наскрізь порожнім полем між крилами орла та листям вінку описано Здзіславом Савіцьки (Рис. 6), натомість знак із зображенням орла у покритті білими емалями дослідником не зазначений, до праці включено лише його мініатюру (Рис. 7).

*Рис. 5. Знак судді. Кінець 1917 року.
Інв. № МДМ-1431-1206.
Фото – Дмитро Клочко.*

*Рис. 6. Знак судді. 1918 рік.
Інв. № МДМ-1431-1204.
Фото – Дмитро Клочко.*

*Рис. 7. Знак судді. 1918 рік.
Інв. № МДМ-1431-1208.
Фото – Дмитро Клочко.*

Отже, наявні в колекції НМІУ знаки Королівсько-Польських Судів дозволяють суттєво доповнити уявлення науковців про цей тип знаків, відрізняючись від раніше опублікованих наявністю гарячих емалей, нестандартних закруток у вигляді монет, виділено знаки у раніше нефіксованому металі, ведено до наукового обігу новий різновид.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boiko-Naharin A. Engraving workshop by Wincenty Stefan Wisniewski and Gracjan Windyga in Warsaw: the beginning of activity and patriotic badges. (Abstract). The programme and abstracts of papers of the international numismatic conference «Numismatica Centroeuropea III», Bystrzyca Kłodzka, 17-20.09.2018, Wrocław, 2018. S. 12-15.
2. Jastrzębski R. O stu latach sądu Najwyższego (1917–2017). *Palestra*. № 4. 2017. S. 70.
3. Sawicki Z. Znaki funkcyjne urzędników, służb i strazy na ziemiach polskich XIX – XX w. Warszawa, 2015. S. 170.
4. Stela W. Polskie odznaki honorowe i pamiątkowe 1914-1918&1918-1921 (wojny o granice państwa). Warszawa, 2001. S. 209.
5. Бойко-Гагарін А. Монети як кріплення до відзнак Польської Республіки. *Нумізматика і Фалеристика*. № 1 (85). Київ, 2018. С. 27.
6. Бойко-Гагарін А.С. Відзнаки українських спортивних організації кінця XIX – початку XX ст. у колекції Національного музею історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. Випуск 3. Київ, 2018. С. 231-238.
7. Бойко-Гагарін А.С. Релігійні мотиви польських патріотичних відзнак 1914-1939 рр. *Матеріали П'ятнадцятої міжнародної наукової конференції «Церква–Наука–Суспільство: питання взаємодії»* (м. Київ, 29 травня – 3 червня). Київ, 2017. С. 181-183.

**POLSKI ODZNAKI SĄDOWE KRÓLESTWA POLSKIEGO
W ZBIORACH MUZEUM NARODOWEGO HISTORII UKRAINY**
Streszczenie

W zbiorach muzeum jest blisko 120 tys. monet, medali nagrodowych, pieniądza papierowego, papierów wartościowych, pieczęci i innych pamiątkowych odznak i oznak. Wśród nich ok. 12,5 tys. orderów, odznak i znaczków patriotycznych, które trafiły ze zbiorów Muzeum i Uniwersytetu Wolnej Ukrainy w Pradze, gdzie znajdowały się w okresie międzywojnia. Wśród nich ciekawym elementem zbiorów są odznaki (insygnia także) władzy sądowniczej w Królestwie Polskim pwołanym aktem 5 listopada 1916 r. Siedem takich obiektów omawia autor w artykule.